ETHIEK IN HET COMPROMIS

verbinden of verloochenen ?

een filosofisch gesprek over de grenzen van morele keuzes

drs frank j vandendries

dag van de filosofische praktijk

zaterdag 30 mei isvw leusden
vereniging van filosofen in de praktijk

Compromissen lijken smeerolie, zowel in persoonlijke en zakelijke relaties als in politiek: ze maken samenwerking mogelijk en voorkomen stilstand. Maar wat gebeurt er wanneer een compromis raakt aan fundamentele waarden en principes? Is het dan een brug naar verbinding, of juist een verloochening van ethiek?

Aan de hand van het essay 'The cult of moral grayness' uit 1964 van filosofe Ayn Rand gaan we het begrip 'compromis' analyseren en stellen we onder meer de vraag of ethiek en pragmatisme elkaar wel kunnen verdragen?
Gezamenlijk reflecteren we op de rol van ethiek in diverse levensgebieden waar compromis een rol speelt.
Deelnemers aan het gesprek worden uitgedaagd om eigen voorbeelden en overtuigingen in te brengen.

Ayn Rand (Alisa Rosenbaum)
St. Petersburg, 2 februari 1905
New York, 6 maart 1982

1943 1957

Ayn Rand was een Russisch-Amerikaanse schrijfster en filosofe, geboren als *Alissa Zinovjevna Rosenbaum* in Sint-Petersburg. Ze emigreerde in 1926 naar de Verenigde Staten, ze vluchtte weg voor het communisme, waar ze haar nieuwe naam aannam en een carrière begon als scenarioschrijfster en romanschrijfster.

Ze werd wereldberoemd met haar romans The Fountainhead (1943) en Atlas Shrugged (1957), waarin ze haar filosofie van het Objectivisme verwerkte: een systeem dat verstand of rede, individualisme en laissez-faire kapitalisme centraal stelt.

Rand verdedigde het idee dat het individu zijn eigen geluk, zijn eigen floreren *rationeel* moet nastreven en dat een minimale staat — een nachtwakersstaat — de enige moreel juiste politieke orde is, een orde die maximale individuele vrijheid centraal stelt en niet de groep, de tribe, het collectief, de staat. Je bent als mens ten principale niet verantwoordelijk voor de keuzes en handelingen van anderen. Het soevereine individu staat centraal. Haar filosofie geeft een enorme morele ruimte en zij verzet zich tegen moralisme: opgelegde morele visies. Reden ook dat zij kiest voor een kleine overheid, een overheid die zich niet bemoeit met hoe individuen hun leven vorm geven, hoe individuen vrijwillig verbindingen met anderen aangaan.
(Is bekend wat de nachtwakerstaat is?)

Rationeel egoïsme of welbegrepen eigenbelang staat in de kern van haar moraalfilosofie. Dat egoïsme is niet sociaal-relationeel bedoeld, dus niet tegenover de ander, niet ikke ikke ikke en de rest kan stikke, maar komt voort uit de conditie van het menselijk bestaan die wijst op de onontkoombare persoonlijke taak om onder eigen verantwoordelijkheid te komen tot een florerend leven, zowel in fysieke als in psychologische zin – het maximale benutten van je potenties en dat maximale geschiedt immer in een eigen levenscontext, dat maximale is alleen haalbaar op grond van een rationele analyse van de werkelijkheid. Verstand of denken: het is individuele eigenschap.
Rand heeft het, als zij spreekt van een vreugdevol bestaan, niet over hedonisme, materialisme, subjectivisme of sentimentalisme, maar over *rationeel* egoïsme omdat middels het verstand verkregen informatie uit de werkelijkheid -uit de context van het eigen leven- onderzocht, geordend en gestructureerd wordt en dat wordt beoordeeld op een positieve bijdrage aan het goede leven.
Rand noemt een aantal principes of deugden die volgens haar daarbij leidend zijn, een gidsfunctie hebben, om te komen tot dat goede leven:

rationaliteit, onafhankelijkheid, eerlijkheid, integriteit, productiviteit en trots. Integriteit is als principe of als deugd van belang voor wat nu komen gaat.

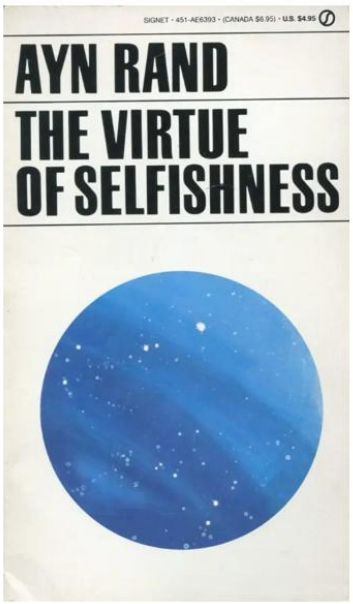

essay

‘The cult of moral grayness’

(juni 1964)

quote

“The cult of moral grayness is a revolt against moral values.”

In het m.i. nog immer actuele essay schrijft Rand dat we leven in een tijd dat er -politiek-correct gesproken- geen duidelijke, geen zwart-witte uitspraken gedaan kunnen worden over mensen, over handelingen, principes en moraal in algemene zin.
De nuance wordt gezocht, er wordt geschipperd, gepolderd. De boel bij elkaar houden. Verbinden. Niemand is helemaal goed of helemaal slecht. Wees flexibel. Het midden is het hoogste goed. Et cetera.
Wat er toe aanleiding geeft, of kán geven, om duidelijke oordelen over een ander of over een situatie te vermijden. Wat ook de *bedoeling* kan zijn omdat een gedeeltelijke overgave juist nagestreefd wordt om er samen uit te komen – als een breed gedeelde norm. Dat leidt, volgens haar, tot morele apathie, het werkt moreel verlammend en, daar zit de crux, het maakt het ook mogelijk dat degenen die het slecht met je voor hebben in een voordeel belanden.

Hoe omschrijft Ayn Rand compromis:

Compromis

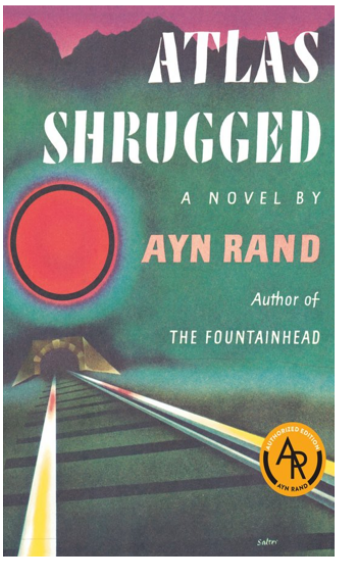

Er zijn twee kanten aan ieder vraagstuk: de ene kant heeft gelijk en de andere ongelijk, maar het midden is altijd kwaadaardig. De mens die ongelijk heeft, behoudt nog enige eerbied voor de waarheid, al is het maar doordat hij de verantwoordelijkheid van een keuze aanvaardt. Maar de mens in het midden is de schurk die de waarheid uitwist om te kunnen doen alsof er geen keuze of waarden bestaan, die bereid is elke strijd uit te zitten, bereid om te profiteren van het bloed van de onschuldigen of om op zijn buik naar de schuldigen toe te kruipen, die rechtvaardigheid bedrijft door zowel de rover als de beroofde naar de gevangenis te sturen, die conflicten oplost door denker en dwaas te bevelen elkaar halverwege te ontmoeten.

In any compromise between food and poison,
it is only death that can win.
In any compromise between good and evil,
it is only evil that can profit.

Ayn Rand veroordeelt overigens niet alle compromissen. De vraag is wel, waar bied je wel en waar niet concessies? Een zakelijke overeenkomst is bijvoorbeeld een win win situatie voor beide partijen. Een keer wat doen voor je partner om in de relatie te investeren (voor wat hoort wat, geven en nemen). Er zijn dus optionele waarden die in een hiërarchie geplaatst kunnen worden op grond waarvan bepaald kan worden of een compromis een kwalijke opoffering is, of een lichte trilling. Er zijn ook niet-optionele principes waar een compromis juist geweld aan doet. Juist omdat morele principes *principes* zijn, is geweld doen aan deze principes bevreemdend dan wel bizar te noemen. Je kunt zelfs zeggen dat het verloochenen van principes e moraal *zelf* ondermijnt: ‘Ach, wat maakt het uit?’

Ayn Rand had het vertrouwen dat mensen in staat zijn een leven te leiden volgens gekozen waarden, we zouden dat een authentiek bestaan kunnen noemen (denken voelen handelen in consistente lijn) – maar mensen zijn ook in staat hun waarden te verraden. In haar filosofische romans *The Fountainhead* en *Atlas Shrugged* staat die spanning tussen karakters centraal, de spanning tussen de *moral high ground* en de *moral gutter*.

Voor Rand houdt moraal zich bezig met het gekozene. Voor Ayn Rand geldt dat moraal samengaat met keuzevrijheid. Als er geen keuzevrijheid is, als er geen alternatief is, dan is er ook geen moraal mogelijk. Keuzevrijheid gaat samen met persoonlijke, individuele observatie, analyse en ordening van de werkelijkheid. Persoonlijk betekent niet ‘subjectief’: het gaat hier om het begrijpen van de werkelijkheid, weten waarom welke waarden betekenis

hebben, en dat maakt mogelijk dat iemand die leeft volgens die waarden in staat is een florerend en zelfs excellent leven te leiden. Ayn Rand staat in een neo-Aristotelische, naturalistische traditie.

Wat zegt Ayn Rand over de vrije wil:

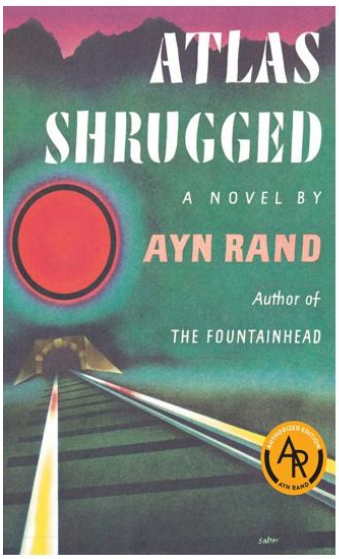

Vrije wil

Denken is een daad van keuze.
De sleutel tot [de menselijke natuur] is het feit dat de mens een wezen is met een volitioneel bewustzijn. De rede werkt niet automatisch; denken is geen mechanisch proces; de verbindingen van de logica worden niet door instinct gelegd. De functie van je maag, longen of hart is automatisch; de functie van je geest is dat niet. In elk uur en bij elke kwestie van je leven ben je vrij om te denken of om die inspanning te ontlopen. Maar je bent niet vrij om aan je natuur te ontsnappen, aan het feit dat de rede/het verstand jouw middel tot overleven is — zodat voor jou, als mens, de vraag 'zijn of niet zijn' neerkomt op de vraag 'denken of niet denken'.

A being of volitional consciousness has no automatic course of behavior.
He needs a code of values to guide his actions.

Als een ethiek nu haaks staat op die keuzevrijheid, vertegenwoordigt zij een kwaad. Denk aan dogma's en plichten. Denk aan geloof, religie: een cluster van ideeën waar geen objectiveerbaar bewijs voor bestaat maar toch als leidend en verplichtend wordt aanvaard. Ook utilisme in welke variant ook is verwerpelijk omdat utilisme het individu ziet als middel voor een collectief doel, een vermeend algemeen goed. Ook sentimentalisme of emotivisme kan niet door de beugel. Denk aan Hume.

Als een moreel stelsel verbiedt dat iemand *zelf* door *eigen* onderzoek tot een moreel oordeel komt, is dat voor Rand vloeken in de spreekwoordelijke kerk. Want iemand moet -nogmaals- zelf waarnemen, identificeren, ordenen en dan bepalen, wat goed is; op basis van het kunnen kiezen tussen alternatieven. En als hij gekozen heeft, dan is er, zo zou je denken, geen enkele reden een grijsgebied in te gaan. En daarmee pakken we terug op het essay *The cult of moral grayness*.

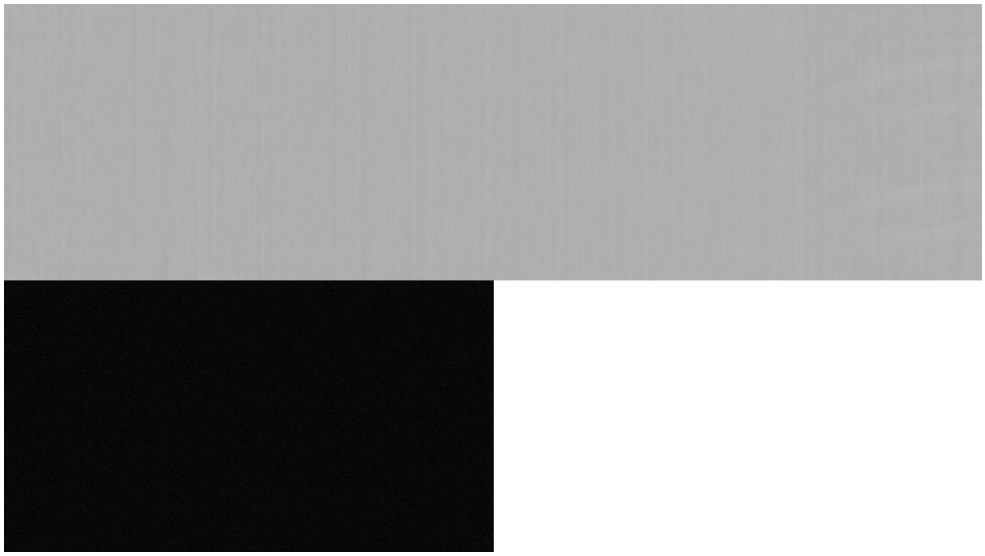

Grijs is een samenstelling van zwart en wit.
Voordat grijs ontstaat, is er dus de erkenning van het bestaan van zwart en wit.

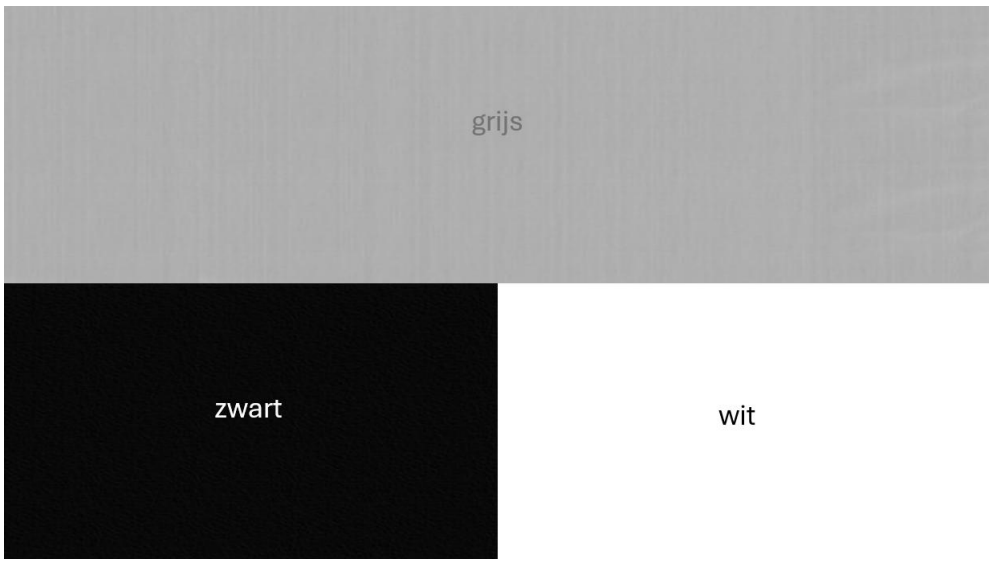

Zwart is bekend, wit is bekend. Grijs is een mengvorm van beide.

Als we dat vertalen naar de moraal staat wit voor het goede, zwart voor het kwade.

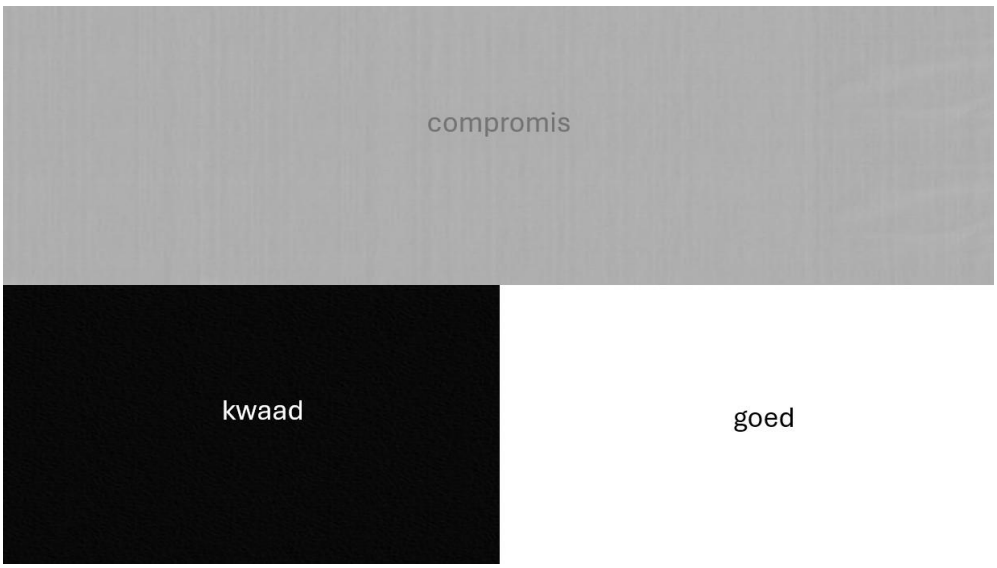

Morele principes, ik zei het al, dienen persoonlijke belangen en hebben daarmee een morele autoriteit. Een compromis gaat daar radicaal tegen in. Als leven volgens morele principes *goed* is, dan heb je niets te winnen om op een irrationele basis verder te gaan.
Het goede is het rationele en daarmee is rationaliteit een absoluut principe. Het goede conformeert aan de werkelijkheid.
Het kwade is het irrationele en conflicteert met de werkelijkheid en bedreigt het leven, is uit op onderwerping en uiteindelijk op vernietiging.

De kracht van het goede hangt af van haar consistentie, je rommelt er niet mee. Het is alles of niets. Het *is* zwart of wit.
Het kwade daarentegen heeft voldoende aan de helft, aan het grijs. Het kwaad verheugt zich op het compromis, zo'n deal is te zien als een totale overwinning. Het kwade parasiteert op het goede. Denk terug aan de metafoor van voedsel en vergif.
Degenen die kiezen voor het grijs, voor het compromis, voor het doen van concessies, kunnen zichzelf het beste immoralist noemen.

Een paar voorbeelden die voor Rand vallen binnen dat kwade: scepticisme, relativisme, pragmatisme, agnosticisme, religiositeit als grondhouding, en vanuit haar politiek-economische visie: de gemengde economie, neo-liberalisme. Het post-modernisme kwam pas na Rand goed in beeld, maar het past goed in het rijtje – dat geldt dan ook voor *woke*: een ideologie die identiteit boven het individu plaatst, morele claims baseert op groepslidmaatschap in plaats van feiten, een altruïstische moraal predikt en politieke macht en censuur inzet om subjectieve gevoelens of groepsrechten af te dwingen. *Woke* nog anders geformuleerd: '*Woke is the most successful rebranding of evil in human history. It takes racism, and hatred, wraps them in the language of compassion and justice, and calls it*

moral progress. It made people cheer for the destruction of their own societies while feeling morally superior for doing it.' (X Freeze on X)

Dus.
Als je weet te bepalen wat het goede is, dan is er geen rechtvaardiging om het grijsgebied in te gaan, om te mengen met datgene wat *niet* juist is, met wat zelfs moreel verwerpelijk is.

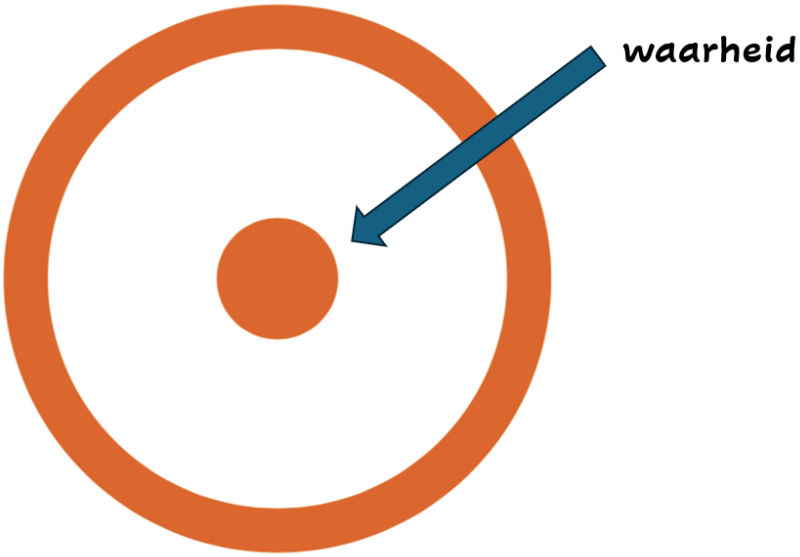

We zijn bekend met de uitspraak 'de waarheid ligt in het midden'.
Wie van jullie onderschrijft die, of kan zich daar iets bij voorstellen?
Maar: de waarheid ligt nooit in het midden, iets is waar of onwaar. Iets kan ook niet een beetje waar zijn. Denk aan de uitdrukking: 'Daar zit wel iets van waarheid in…' Het geheel, zo mag geconcludeerd worden, klopt niet, is onwaar. Dus dan geldt *niet*: een waarheid als een koe.
Als een moraal je zowel het een laat doen als het ander, een tegengestelde, dan is er sprake van contradictie. Je geraakt in een tegenspraak. Je kunt a verdedigen op basis van een argument en je doet toch b om een bepaalde reden. Je vervuilt daarmee het juiste. Willekeur gaat een rol spelen.
Hier geldt ook het Aristotelisch principe van non-contradictie. In ons denken kunnen we tot tegengestelde conclusies komen, maar in de werkelijkheid bestaat er geen tegenstrijdigheid.

Ander voorbeeld.

een beetje zwanger ?

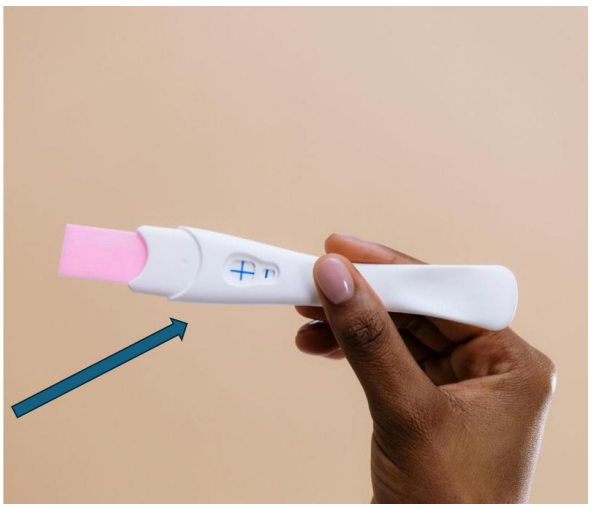

Je bent ook niet een beetje zwanger: je draagt als vrouw een menselijke vrucht, of niet. Het is het een of het ander.
Natuurlijk kan er onenigheid zijn over iets *want* we zijn als mens niet alwetend. We kunnen falen als we bijvoorbeeld te weinig weten. Te weinig kennis, niet kloppende informatie, e.d. Dat is dan des te meer een goede reden voor verder onderzoek: met welke feiten hebben we te maken waarop we middels een oordeel de kwaliteit 'waarheid' aan koppelen? Dus twijfel en onderzoek kunnen aanleiding geven tot aanpassing – ook van je morele visie. Want voor Ayn Rand geldt dat moraal ook een kwestie van onderzoek net als de wetenschap: iets is juist of onjuist, goed of kwaad (slecht). Leitmotiv hierbij is steeds: wat is het goede voor de mens *als* mens?

Als een moraal nu praktisch *on*uitvoerbaar is, als iets van je geëist wordt maar dat is in iedere praktische zin onhaalbaar, of destructief, dan is die moraal 'zwart' – niet gegrond in de realiteit.
Als je weet wat het juiste is maar *welbewust* het tegenovergestelde doet, is er sprake van verraad.
Practice what you preach! Laat je niet misleiden door verlangens, angsten, sociale druk, om de roep tot conformisme: *Doe maar gewoon mee*. *Dat doen wij toch ook*!

Pak ik terug op *integriteit*. Dat betekent loyaal zijn aan je *rationele* overtuigingen en aan je waarden. Het is het weigeren je principes te verloochenen en er compromissen mee te sluiten. Goed zijn, is de hele tijd goed zijn. Daarmee is een integer mens een absolutist: in relatie tot jezelf en je overtuigingen en emoties, in relatie tot anderen. Een citaat uit *The Fountainhead*: "Een gebouw heeft integriteit, net als een mens, en even

zeldzaam! Het moet trouw zijn aan zijn eigen idee, zijn eigen vorm hebben en zijn eigen doel dienen!”

Als nu gezegd wordt ‘niemand in deze wereld is perfect’ dan wordt gepleit voor een moreel ‘grijs’. Sinds de meeste mensen passen in deze omschrijving, wordt het gezien als een natuurlijk feit, het gaat om een generaliserend oordeel over een stand van zaken. Van nature betekent dan: ‘het is vaststaand’. En als het vaststaand is, zoals een natuurwet, dan kan er geen sprake zijn van moraal want de keuze wordt weggehaald.
Statistische generalisaties hebben *geen* geldigheid hier omdat moraal, nogmaals, gaat om het kunnen maken van keuzes, omdat er een vrije wil is, is er sprake van verantwoordelijkheid voor een genomen keuze.
Volgens Rand kan eenieder overigens perfectie bereiken: namelijk door binnen jouw levenscontext en mogelijkheden het maximaal haalbare te bewerkstelligen. Perfectie, of de mogelijkheid daartoe, bestaat in concrete situaties maar zij heeft geen betekenis als universele abstractie dus vandaar is de uitspraak ‘niemand in deze wereld perfect’ zonder waarde.

Citaat toegevoegd:

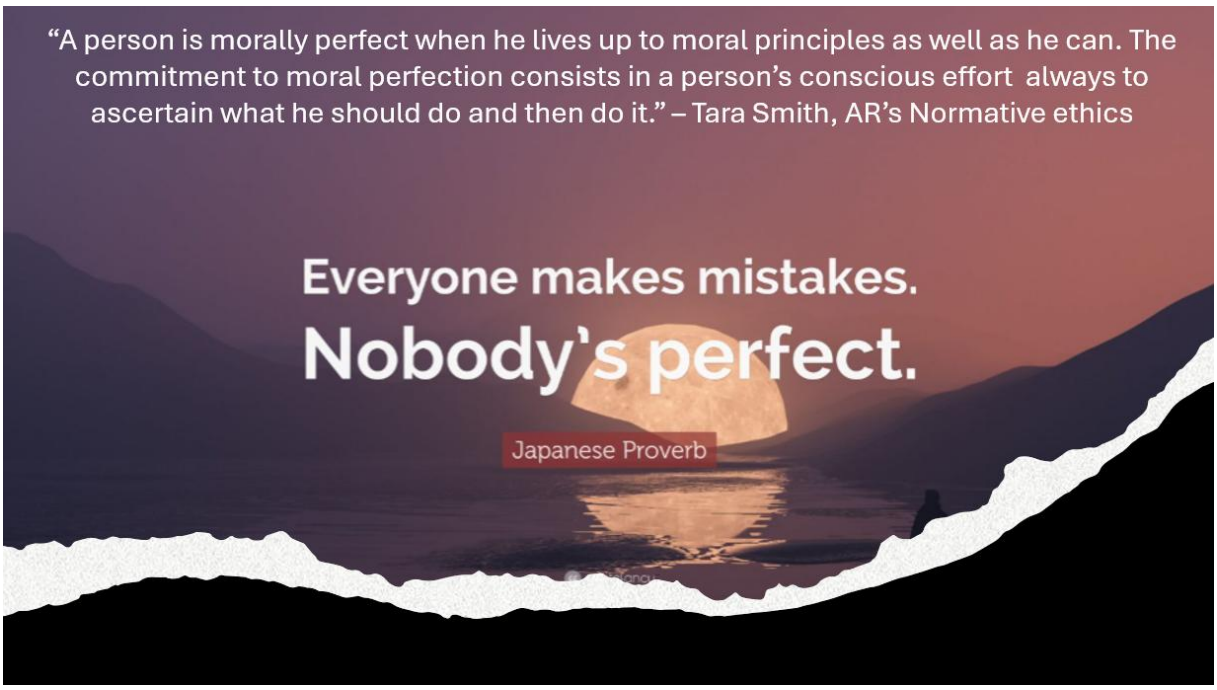

Ik benoemde net al ‘de waarheid ligt in het midden’. Wat te denken van ‘er zitten twee kanten aan ieder verhaal’

Daarmee wordt bedoeld dat iemand nooit volledig juist of onjuist is of kan zijn. En dat is nu juist waar Rand van zou zeggen: slechts één verhaal kan kloppen. Dus doe moeite, onderzoek, analyseer, vorm oordelen, trek de juiste conclusies en handel daarnaar. (Voorbeeld *Nakba*, waarbij zowel een Palestijns/Arabisch als een Israelisch narratief wordt verteld.) Dat iemand

een kant van het verhaal niet leuk vindt of passend binnen het eigen belang is niet interessant – ethiek vraagt hier ook om moed, om de waarheid en die mag bevochten worden – met argumenten. Stap uit het grijs in zwart en in wit, in goed en kwaad. Graaf, spit de zooi om, en vraag je af: wat is hier fundamenteel juist, wat onjuist.

Analyse vraagt om een verstandelijk/rationeel proces. Ethiek is niet je gevoel volgen. Ik zei het al. Haal voor de geest het couplet van Frank Boeijen; “Denk niet wit, denk niet zwart, maar in de kleur van je hart, maar in de kleur van je hart.’

Als we het over gevoel en affect hebben, raken we aan de psychologie. Dan kunnen we er ook de categorieën ‘kunnen’ en ‘willen’ bijhalen: zijn mensen *niet in staat* of *kunnen* zij niet kiezen, of *willen* zij niet?

Wie stelt ‘het is allemaal niet zwart wit’ dan doet die persoon een persoonlijke confessie volgens Rand: hij is, psychologisch gezien, niet in staat (‘unwilling’) om helemaal goed te zijn en gaat ervanuit, of hoopt, dat hij niet veroordeeld wordt. Het niet kunnen kiezen voor het een, of het ander, het verwijlen in twijfel, maakt ethiek zo tot iets relatiefs. En dat is voor Rand een doodzonde.

Voor Rand geldt, we zagen het al, dat de ‘cult of moral grayness’ een revolte

is tegen de moraal en dat dat als zodanig als hoogstaande deugd verhandeld wordt.

Maar wat getracht wordt, is het ontsnappen aan de realiteit – en aan de moed verantwoordelijkheid te nemen. Het gevolg is een moreel bankroet dat zich praktisch uit in het sluiten van compromissen. Compromis wordt de standaard van waardering.

Moraliteit is voor Rand een kwestie van zwart-wit. Als het gaat om morele principes, bestaat er geen grijs. Wie (toch) tot een compromis komt, zal beseffen welke kant zal verliezen, welke kant zal profiteren.

Voordat we een aantal levensechte en actuele voorbeelden de revue laten passeren, het volgende.

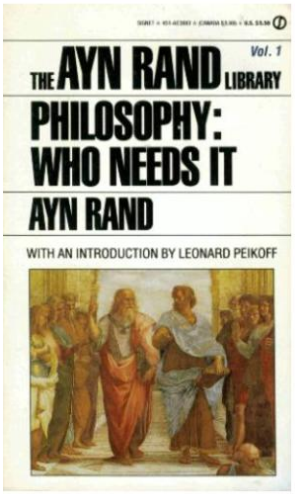

Neem ideeën serieus !

"To take ideas seriously,
means that you intend to live by, to *practice*,
any idea you accept as true.
Ask yourself what a given theory, if accepted,
would do to a human life, starting with your own."

"If I were to accept it, what would follow?"

(Philosophical detection, 1974)

Dit is eigenlijk de onderliggende filosofische opdracht van deze workshop. Houdt dit steeds in het achterhoofd als we verder gaan:
Als je een idee accepteert, wat zijn dan de consequenties?

Een mooi voorbeeld via de sociale media (LinkedIn) van compromispolitiek:

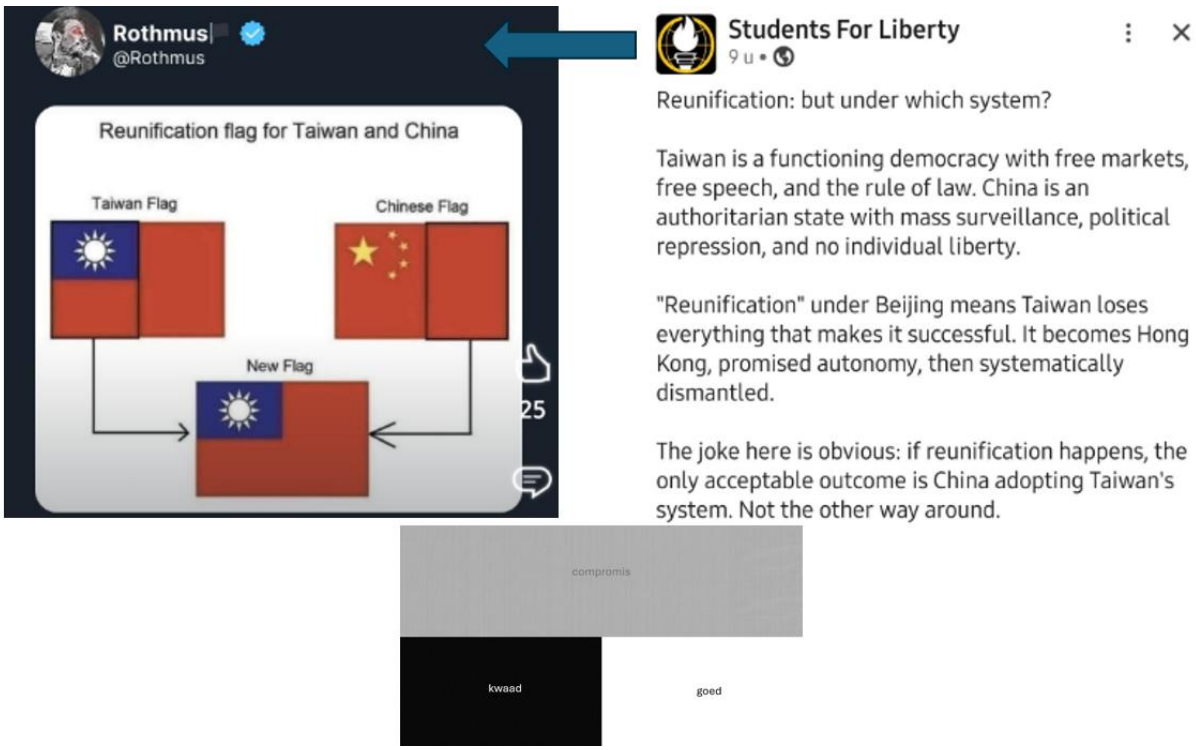

Wat we hier zien is links een grafische weergave van een nieuwe vlag wanneer China en Taiwan samen zijn gegaan, een opgelegde fusie zouden

we kunnen zeggen als China de stap naar bezetting maakt. Rechts een commentaar waarin het cruciale verschil tussen beide landen wordt weergegeven en vooral welk land niet spoort, en het risico van fusie: Taiwan verwordt tot een Hong Kong.
En de grap van de afbeelding links. Een samenvoeging waarbij het communisme verwijderd wordt.
Beide berichten geven aan waar zich voor hen het goede bevindt, en wat het risico is van versmelting.

Of deze. Van X.

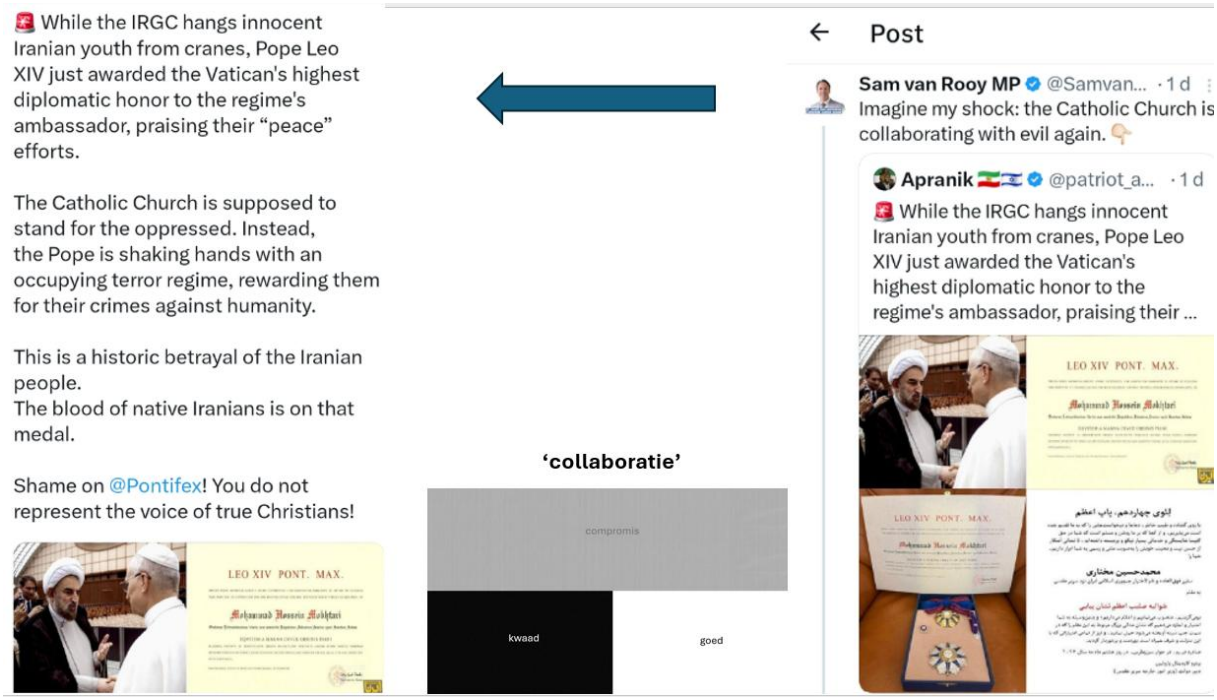

Links: Verbazing over een oorkonde die door het opperhoofd van de katholieke kerk overhandigd wordt aan een gezant van Iran, van de Iraanse Revolutionaire Garde. Rechts een duidelijk oordeel over deze situatie. Sam van Rooy spreekt zelfs over 'collaboratie': het compromis, als het zo genoemd mag worden, is een duidelijk verraad van wat als het goede beschouwd wordt en met collaboratie wordt een link gelegd met het optreden van de Katholieke kerk ten tijde van nazi-Duitsland. Hoogverraad.

Een volgend voorbeeld:
Een botsing der beschavingen…

westerse vs islamitische cultuur

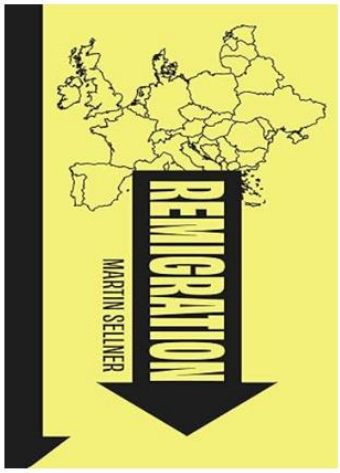

Geen duimbreed aan toegeven, schrijft ene Mathilde M op X.
Dat is een duidelijk zwart-wit standpunt.
Wij als ontwikkeld volk vs zij als niet- of anders ontwikkeld volk.
Is hier een nuance mogelijk? Wie?

anti-semitisme/-zionisme

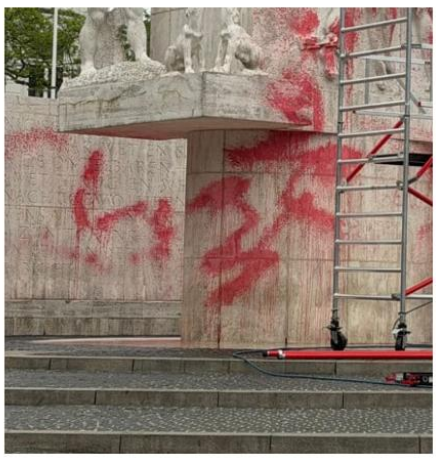

De grijstinten zijn uitgegumd, schrijft Esther Voet – hoofdredacteur van het Nieuw Israëlitisch Weekblad.
Wie kan duidelijk maken wat zij daarmee zou kunnen bedoelen in deze context? Wat zijn die gewenste grijstinten, over welke nuance zou zij kunnen spreken? Wat zou zij met een nuance willen bereiken?
Zou zij niet zelf niet ook een krachtige tegenstem moeten geven?

Geopolitiek:

Israël Palestijnen / Rusland Oekraïne /China Taiwan

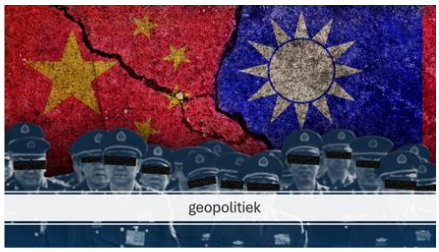

Wanneer is het moreel *on*verantwoord
om "beide kanten" te veroordelen?

Wanneer wordt politieke neutraliteit
medeplichtigheid?

De tegenstelling die we hier kunnen invoegen: morele helderheid vs. morele ambiguïteit in geopolitiek.

Ayn Rand verzet zich tegen het 'morele midden' dat agressor en slachtoffer gelijkstelt.

Gespreksvragen:

Wanneer is het moreel onverantwoord om "beide kanten" te veroordelen?

Wanneer wordt politieke neutraliteit medeplichtigheid?

Geopolitiek:

Chamberlain-Hitler / Juliana-Ceaucescu / Trump/Starmer/Macron-Al Jaloni

Hoe worden hier de handen
-de kaarten-
geschud?

Hoe worden hier de handen – de kaarten – geschud?
Wie kan hier vanuit ethische invalshoek iets over zeggen?

Wetenschap en waarheid

Is het moreel laakbaar om wetenschappelijke consensus te presenteren als slechts één mening tussen vele?

Voor Rand is de werkelijkheid/de realiteit/de natuur (de termen die zij hanteert) de ultieme arbiter omdat alle kennis en alle morele keuzes uiteindelijk en finaal worden beoordeeld door de feiten van de natuur of werkelijkheid — niet door wensen, gevoelens of welke autoriteit ook.
De correspondentietheorie om waarheid vast te stellen is leidend. Kennis kan absoluut zijn, maar ook tijdelijk omdat nieuwe bevindingen andere inzichten brengen. Dat betekent ook dat iedereen mag onderzoeken; ook een autoriteit zal falen als die alleen maar een beroep doet op zijn autoriteit.
Denk aan recente discussies over klimaatwetenschap, mRNA vaccins, de vermeende risico's van AI. Ook daar moet grijs vermeden worden.

We nemen hier als voorbeeld neodarwinisme vs creationisme.

Is het moreel laakbaar om wetenschappelijke consensus te presenteren als slechts één mening tussen vele?

Ayn Rand stelt: het midden -het grijs- is niet zelden het nemen van een psychologische vlucht voor het aanvaarden van verantwoordelijkheid, dus voor het maken van een keuze rechts- of linksom.

Is morele grijsheid een karaktertrek, een coping mechanisme of een duidelijke en herkenbare filosofische positie?

Bij dit voorbeeld van SIRE waar de omhelzing het ideaal van verbinding verbeeldt, kan het gaan om conflictvermijding, om de angst voor polarisatie, om morele onzekerheid die toegedekt moet worden.

Hier de vraag: *Is morele grijsheid een karaktertrek, een coping mechanisme of een duidelijke en herkenbare filosofische positie?*

Het woord ‘grenzen’ is, voor zover ik me nu kan bedenken, nog niet besproken.

Wanneer is compromis deugdzaam, en wanneer is het een vorm van morele capitulatie?

Compromis vraagt erom om over grenzen te gaan die eerder gesteld zijn. Je kunt jezelf de vraag stellen: waarom is er eerder een grens gesteld – en waarom wordt die overschreden? Talloze voorbeelden kunnen we geven. Voorbeeld: grenzen aan empathie, morele burn-out, seksuele overschrijding, zorgprofessionals die belaagd worden…
Een grens overgaan voor de lieve vrede…

We hebben dan te maken met persoonlijke autonomie die sneuvelt vanwege bijvoorbeeld empathische compromissen. Zie Gad Saad en zijn laatste boek *Suicidal empathy*.
Ayn Rand verdedigt *principiële* autonomie omdat het midden vaak zelfverraad is.

De gespreksvraag hier: *Wanneer is compromis deugdzaam, en wanneer is het een vorm van morele capitulatie?*

Met de volgende dia wil ik aanraken: rechtspraak en het valse evenwicht.

Een rechter die ‘beide partijen’ straft, verraadt rechtvaardigheid. De dader die slachtoffer wordt, het slachtoffer dat schuldig is aan uitlokking, het mee laten tellen wat de ‘samenleving’ vindt… Dat zal jullie bekend in de oren klinken.

Denk aan actuele zaken: #MeToo, cancel cultuur, rechtszaken rond politiegeweld – de ene keer wel veroordeeld, de andere keer niet.

Gespreksvraag hier: *Hoe voorkom je dat het streven naar onpartijdigheid of naar nuance verandert in morele blindheid?*

Tot slot, een scherp contrast.

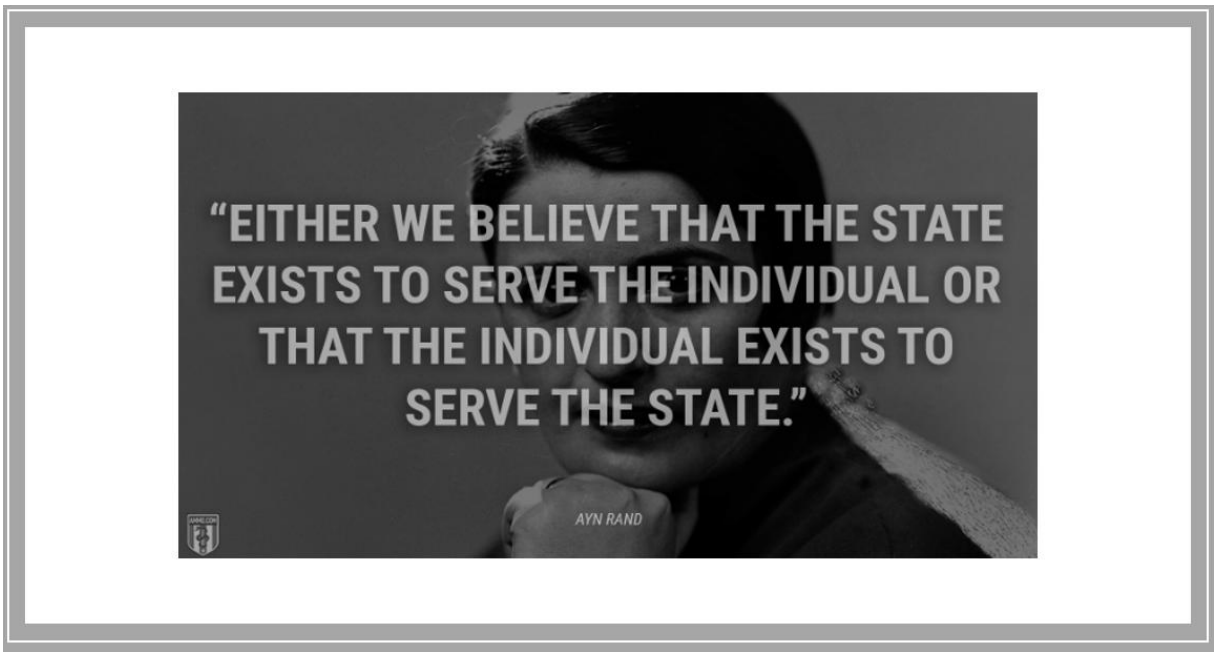

Een hele duidelijke zwart-wit-stelling.

De vraag hierbij: *Op welke grond kan de staat/de overheid überhaupt aanspraak maken op gezag over het individu?*

Eigen voorbeelden!
Eigen inbreng!

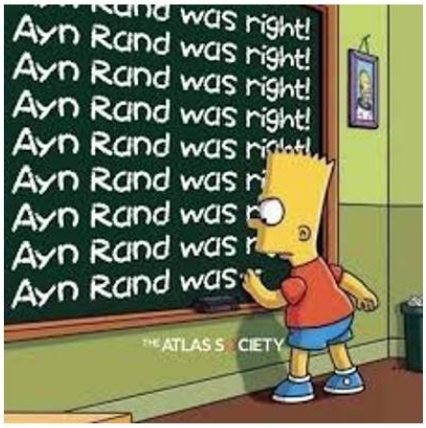

Dank voor aandacht en gesprek!

FV, juni 2026